

Az állam tudománya és a háború*

Nemzeteknek a világtörténelemben páratlanul álló élethalálharcáról annak fordulatairól veszünk tudomást naponta. E gigászi méretű tusával kapcsolatban felmerülnek egyes jelenségek, eszmék, amelyek kihívják az állam tudományának állásfoglalását, miután ennek megvannak a maga alapigazságai és ezek ilyenek maradnak akkor is, ha az emberek nem veszik őket figyelembe. Meg kell állapítanunk, hogy éppen a most folyó igazi világháború során a tudomány állandó alapigazságainak sok semmibe vételével találkozunk. Régi fogalmaknak új tartalmat akarnak adni, hogy azokat céljaiknak megfelelő jelszókként használhassák. Felállítanak az új bölcselek olyan alapelveket, amelyeket nemcsak az állam tudománya nem fogadhat el, hanem amelyeket a történelmi tapasztalat is régen megcáfolt. Ilyen tévtan az, hogy a kis államoknak egyáltalában nincsen ma már létjogosultságuk és az ilyeneknek nagyobb tömbökbe tömörülve, szuverénitásuknak alapos megnyirbálásával egy hatalmas állam érdekszférajába helyeztetten kell megpróbálniok az életet. Pedig ha — amint mondani szoktuk — az embert nem rőffel mérik, akkor a nemzeteket sem aszerint, hogy kicsinyek vagy nagyok, hatalmasak vagy nem hatalmasak, hanem aszerint, hogy minő mértékben képesek hozzájárulni sajátos nemzeti alakban az egész emberiség haladásához. Létjogukra csakis e szempontbóli érdekesültségük lehet határozó.

Több ilyen tévtanra lehetne rámutatnunk. Rövid szemlének folyamán azonban csak két jelenséggel kívánunk foglalkozni. Az Olaszországban két évtizede fennállott fasiszta államszervezési rendszer a háború hatásaként a nyár folyamán megbukottnak látszott, azóta a kettészakadt ország egyik részében annak visszaállítására törekednek. A fasiszta rendszer egyik alakja az első világháború után több európai államban bevezetett tekintélyuralmi rendszernek. Főbb vonásai a következők: A fasiszta közösségben a nemzet hivatási, foglalkozási rendek szerint van szervezve. A képviselőket jóformán a fasiszta nagytanács nevezi ki, de a parlament teljesen háttérbe szorul, a legritkább esetben működik a kiadott törvényerejű rendeletek jóváhagyása céljából. Tulajdonképpen az egész államhatalom a Duce kezében van, aki a kormány elnöke. Teljes centralizáció a közigazgatásban, önkormányzat nincsen. Vagyis teljes ellentéte mindannak, amit a parlamentáris

* Elnöki megnyitó-beszéd a Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztály 1943. december 18-án tartott közgyűlésén.

állammal együttjárónak szoktunk tekinteni és tagadása mindannak, amit az állam tudománya az egyén és a köz viszonyára, a szabad állam szervezésére nézve megállapít. Mert hogy a politikai tudomány magyar nagymesterének, CONCHA Győzőnek szavaival éljek: „A köznek szabadsága bármily nagy legyen kifelé más közületek irányában, ha abban a közület tagjai önelhatározólag részt nem vesznek, csak negatív szabadság.” A szabadság hiányát nem ellensúlyozhatják a bármily nagy eredmények, amelyeket egy államszervezeti rendszer felmutathat, hiszen önkényuralmak is alkottak nagyszabású dolgokat, anélkül azonban, hogy az egyének akarátán nyugodott volna az összesség élete.

Mindezt pedig azért indokolt hangsúlyozni, mert nálunk is hallatszanak hangok, amelyek úgy beszélnek tekintélyelvről, közösségi eszméről s ezek érvényesülésének szükségéről, mintha ezek alkotmányunkban teljesen ismeretlenek volnának, holott abban az államalapítás óta megvannak, természetesen nem olyan formában, mint az újkeletű különféle tekintélyállam-rendszerekben. Nem felesleges újra és újra megállapítani, hogy államszervezési rendszerünk nem akadály a kor igényei által kívánt bármiféle reformnak. Nálunk símán ment az, amit másutt csak forradalmak árán tudtak elérni. Államunknak minden meg-rázkódtatása nélkül tudtuk kiegészíteni a Szentkorona-eszmét a modern állam szükséges intézményeivel.

A háború befejezésének időpontját senki sem tudná bizonyossággal megmondani, de már Európa újjárendezéséről beszélnek. Európát akarják újjárendezni — az európaiak nélkül. Ebben a gondolatkörben a fő tárgy az államoknak a háború utáni együttműködése a béke érdekében, illetőleg egy olyan szerv létesítése, amely ezt az együttműködést lenne hivatva biztosítani. Az első világháború után szerzett tapasztalataink nagyon is feljogosítanak bennünket arra, hogy ezt az együttműködést a jövőben is csak bizonyos szorosan körülhatárolt téren tudjuk elképzelni. A békediktátumokkal kapcsolatban a győző nagyhatalmak megvalósították a Nemzetek Szövetségét. A szövetség húszévi működése — amelyről az annak megalkotásában részes Lloyd George állapította meg, hogy leglényegesebb feladatainak nem tudott megfelelni — világosan mutatja, hogy csak minő területen várható összeműködés. A szövetség ugyanis kétségtelenül sikereket mutatott fel olyan kérdésekben, amelyek nem hatalmiak, nem politikaiak, emezekben azonban teljességgel kudarcot vallott. Ezen viszont nem csodálkozhatunk, mert hiszen bizonyos, hogy sokkal könnyebb az olyan kérdésekben meg-egyezni, hogy az országúton job- vagy baloldali legyen-e a közlekedés, hogy az ópiummal való kereskedést el kell tiltani és más hasonlóknban, mint a hatalmi, politikai kérdésekben.

Az akadályok kétségkívül igen nagyok. Mert minél inkább megközelíti egy ilyen szövetség az általánosságot, annál több olyan elemet foglal szükségképpen magában, amelyeknek felfogását a békebiztosítás főkérdéseiben nem lehet összeegyeztetni. A most annyit emlegetett Eden angol külügyminiszter tett egy olyan kijelentést a Nemzetek Szövetségének 1936 szeptemberi közgyűlésén, amelynek az volt az értelme, hogy nem szabad a nemzeteket kormányzati formájuk szerint osztá-

lyozni, hanem bizzunk saját országunk alapelveiben és legyünk türelmesek más országok rendszereivel szemben. Ez lehetetlen, mert nemzeteket, amelyeknek az egész emberi életről egymással homlokegyenest ellenkező felfogásaik vannak, lehetetlen egy táborba összehozni.

A Nemzetek Szövetségének megalakítása során számtalan terv merült fel a béke hatékony biztosítására, a háborúk kizárására nézve. Legmesszebb a francia tervet ment el, amely nemzetközi haderő felállítását vette célba a szövetségnek a béke fenntartására vonatkozó határozatával szemben ellenszegülést tanúsító állam megfenyítésére. Ezt nem fogadták el, hanem az Egyezségokmány 16. cikkében úgy állapították meg a Tanács határozatának ellenszegülő, illetőleg annak semmibevevésével háborút indító állammal szemben a szankciókat, hogy az ilyen állam ellen kereskedelmi és pénzügyi blokádot köteles a szövetségnek minden többi tagja indítani, ezen felül a Tanács az érdekelt kormányoknak ajánlatot tesz az iránt, hogy a szövetség tagjai egyenkint minő haderővel járuljanak hozzá azokhoz a fegyveres erőkhöz, amelyek a szövetségi megállapodások megtartását vannak hivatva biztosítani. Ez az összes többi államoknak kollektív háborúját jelenti a renitens állammal szemben. Tehát a háborút úgy akarták kizárni, hogy azt általánossá tették. Ez valóban az ördögnek Belzebubbal való kiűzése, a betegségnél rosszabb orvosság. A Nemzetek Szövetségének egész húszéves működése alatt egyetlenegyszer került sor a szankció alkalmazására, t. i. az 1935. évi olasz-abesszin viszályban, de kiderült, hogy még a gazdasági szankciók általános alkalmazására sem lehet számítani; több állam kijelentette ugyanis, hogy a megtorló eljárásban nem hajlandó résztvenni. El kell másfelől ismernünk, hogy a Nemzetek Szövetségének több kisebb jelentőségű vitát sikerült anélkül elintézni, hogy a szankciók alkalmazására került volna a sor. A háborús szankció kivihetlenségének belátása arra indította a Nemzetek Szövetségének több tagját, hogy annak az Egyezségokmányból való kihagyása iránt tettek javaslatokat, ennek elintézése azonban annak folytán, hogy a szövetség működését megszüntette, vagy legalább is felfüggesztette, elmaradt. Azt is el kell ismernünk, hogy bármennyire nem váltak be a Nemzetek Szövetségének a béke biztosítását célzó eszközei, mégis nagy haladásnak kell tartanunk annak alapelveként való kimondását, hogy az államok között előforduló minden vitában meg kell kísérelni a békés úton való elintézést.

Ha nem is helyezkedünk arra a többek, nálunk kiváló állambölcse-lönk, Eötvös Józseftől képviselt álláspontra, mely a háborút a nemzetek egymás közötti élete szükségszerű jelenségeként tekinti, ha nem is igyekszünk azzal menteni a fegyveres erőszakot, hogy az nem csupán a nyers erő alkalmazása, hanem a nemzetek erkölcsi erejének megnyilatkozása bizonyos eszmékért, miután Schillerrel szólva: a háború megméri a lelkeket, mégis teljes bizonyossággal mondhatjuk, hogy a nemzetek egymás közötti életének kizárólag a jog talajára helyezése, a jogsérelmeknek fegyveres önségély alkalmazása helyett bírói ítélet által való elintézése utolsó mozzanata lesz az emberiség tökéletesedési folyamatának.

A békének a jelzett úton való biztosítása mindenesetre óriási, ma még leküzdhetetlennek látszó akadályokba ütközik, olyan akadályokba, amelyek egyenesen az állami, nemzeti lét természetéből állanak elő. Hogy az államok közötti egyes vitás esetek kötelezőleg bírói döntésnek vettessenek alá, ezt már elismerték az Állandó Nemzetközi Bíróság létesítésével. Csakhogy nagy különbség van egy nemzetközi szerződés értelmezése, valamely nemzetközi kötelezettség megsértésének megállapítása és az oly viták között, amelyek a nemzeti létet vagy nem létet érinthetik. Ez utóbbiakban az állam függetlenségével, szuverenitásával nem tudjuk összeegyeztetni egy rajta kívül álló fórum döntését. A modern jogállamban az állampolgárok és az állam viszonyában mélyreható változás következett be a közigazgatási bíraskodás behozatala által. Ha maga az állam cselekvése is a jog uralma alatt áll, nem logikus-e az a követelés, hogy ugyanez érvényesüljön az államok egymással szembeni eljárásában is? Ha az állami szuverenitásban rejlő akadályt tekintjük, nem szabad felednünk, hogy a szuverenitás ma már mennyi korlátozást szenved, természetesen az állam saját akaratából kifolyólag. De ugyanilyen módon nem lehetne azt a háború kizárására is korlátozni? Ma úgy látjuk, hogy nem, mert a háború kérdésében felfogásunk szerint a döntő szó egyedül a nemzet lelkiismeretét illetheti meg.

Az emberiség fejlődéséről a civilizáció és kultúra nagyszerű eredményei tesznek tanuságot. De nemesak a természetben nincsen ugrás, nincsen az emberek és nemzetek természetében sem. Olyan átalakulásról van szó, amely csak a távol jövőben következhet be, ha egyáltalában bekövetkezik. Mégis, ha van kérdés, amelynél az emberiség fejlődésében való bizakodásunknak helye van, ha van cél, amelynek eléréséért nemzeteknek érdemes küzdeniök, akkor ez a béke biztosítása. A nemzetek önelhatározó életének fegyveres erőszak alkalmazása nélküli biztosítása mindeddig az emberiség sikerrel nem járó erőfeszítésének tárgya, az állam tudományának még sokáig meg nem oldott problémája marad. De a súlyos nehézségek ellenére nem szabad reménytelenül néznünk a jövőbe. A most folyó világháborúnak emberéletben, anyagi és kulturális javakban fel nem mérhető pusztításai, veszteségei is legjobban úgy volnának jóvátehetőek, ha az elkövetkező béke, a jövő nemzedékek ennek a nagy célnak elérésére fordítanák minden erejüket.

BALOGH ARTÚR